

نیایش^۱

فریدریک هایلر^۲

پژوهشگاه علوم انسانی و مطالعات فرهنگی

تالار علوم انسانی

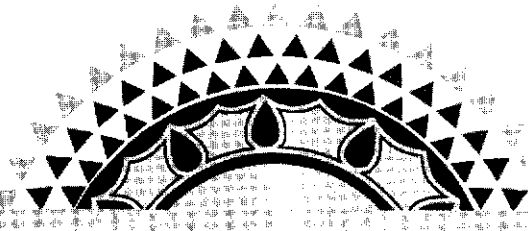
یکی از ویژگی‌های نهفته در ذات انسان نیایش است. پژوهش درباره این خصیصه، از زمانی که مطالعه درباره انسان آغاز شده تا کنون ادامه یافته است؛ این که نیایش چیست و علل آثار و پیامدهای آن کدام است؟ تحقیقات بسیاری برای پاسخ‌گویی به این قبیل سؤال‌ها انجام گرفته است. این موضوع با عنایت به رهیافت‌های مختلف دین‌پژوهی مورد توجه قرار گرفته و هر یک از صاحب‌نظران از نقطه‌نظر خاصی بدان نگریسته‌اند. کتابی که در صدد معرفی آن هستیم، نتیجه یکی از این تحقیقات روزافزون است.

کتاب نیایش، نوشته فریدریک هایلر، به زبان آلمانی است و فردی که ظاهراً نامی از وی در

شناسنامه کتاب نیامده، آن را به زبان انگلیسی ترجمه کرده است و مقدمه‌ای در حدود دو صفحه بر کتاب نوشته است.

موضوع اصلی کتاب، بررسی نیایش از نقطه‌نظر تاریخی و روان‌شناختی است. نویسنده موضوع کتاب را از ابتدای تاریخ بشر یعنی از زمان ادیان ابتدایی پی گرفته و تا عصر حاضر آن را مورد تجزیه و تحلیل قرار داده است. کتاب از دو مقدمه کوتاه مؤلف و مترجم و یک مقدمه بیست و هشت صفحه‌ای از مؤلف و سیزده فصل تشکیل شده است. نویسنده در مقدمه به بررسی عناوینی چون "نیایش پدیدار اصلی دین"، منابع تحقیق در نیایش "نیایش‌ها"، "شواهد شخصی در باب نیایش" و "شواهد ناب بیرونی" پرداخته است.

نویسنده کتاب با بهره‌گیری از روش پدیدارشناختی و روش تحلیلی و استنباطی، به بررسی وضعیت نیایش در ادیان و تاریخ پرداخته است و ارزیابی‌های مختلف آن‌ها را مورد ارزیابی قرار داده است و در این زمینه شواهد و قرائن متعددی از رهبران ادیان مختلف آورده است.^۳ فصل اول کتاب به "نیایش در ادیان ابتدایی" اختصاص یافته است. مؤلف در این فصل فرصت‌ها، نقش‌ها، اشکال نیایش‌های فردی و جمعی، مفهوم نیایش، توسل به موجودات غیبی، شکوه و درخواست، قربانی، اعتماد و... را مورد بررسی قرار داده است. واقعیت این است که تمام آیین‌ها و مناسک، بلکه حیات و سلامتی جسمانی و روحانی انسان ابتدایی به پرستش و

نیایش و چگونگی آن بستگی داشته است. اصلاً زندگی در میان انسان‌های نخستین همیشه با نیایش همراه بوده و بدون آن معنایی نداشته است. مؤلف در ضمن این مباحث اشارات و بشارات مختلف را با استناد به شواهد مختلف از اقوام ابتدایی آورده است و از موجودات متعالی که پیروان این ادیان به هنگام نیایش به آن‌ها توسل می‌جستند، یاد کرده و رابطه میان آن‌ها را مورد بررسی قرار داده است.

روشن است که این امر متعالی، امری قدسی است که در هر جامعه‌ای وجود داشته؛ هرچند که مصداق یا مصادیق آن در هر جامعه‌ای نسبت به جامعه دیگر متفاوت بوده است. نیایش، هم در ترس و هم در امید معنی و تحقق پیدا می‌کرد. در بخشی از این فصل (بخش هشتم)، رابطه انسان‌های ابتدایی و خدا (خدایانشان) تحلیل شده است. این رابطه هم فردی است و هم اجتماعی است.

این ارتباطات در قالب عباراتی منقول از انسان‌های ابتدایی تفسیر شده است و از خدایان مختلف از قبیل خدای زمین، زئوس یاد شده است. مؤلف از میان روابط مختلفی که میان انسان ابتدایی و قدیم و مصادیق امور قدسی، به بخشی اهمیت داده و به بررسی آن پرداخته است که مربوط به نیایش باشد. گو این که رابطه مبتنی بر نیایش انسان با امور قدسی اصل همه روابط است.

فصل دوم، به نیایش آیینی اختصاص دارد که در عناوین زیر مورد توجه قرار گرفته است: انتقال از نیایش آزاد به نیایش آیینی، "الزامات مربوط به بیان نیایش"، "قالب‌های ثابت نیایش"، "مضمون نیایش آیین و مکانیزه شدن نیایش".

فصل سوم به نیایش در تمدن یونان مربوط است. در این فصل موضوعاتی از قبیل ویژگی‌های اختصاصی دینی هومری، مفهوم تعلق در دین یونانی، مضمون نیایش، ویژگی‌های اجتماعی، دعای نفرین و انتقام، دعا‌های عام، ویژگی خدایانی که در نیایش مورد توجه قرار می‌گیرند، ارتباط آزادانه با خدایان و ارزیابی نیایش در یونان، بررسی شده‌اند.

در فصل چهارم، نیایش در اندیشه فلسفی مورد توجه قرار گرفته و نویسنده نظرات

فیلسوفان، نقد ایشان به نیایش‌های موجود و نیایش ایده‌آل آن‌ها را بررسی کرده است. در این مبحث کتاب، نیایش از نقطه‌نظر فیلسوفان عصر جدید نیز مورد بررسی شده و نظرات فیلسوفان برجسته‌ای چون هیوم، فویر باخ و کانت تجزیه و تحلیل شده است.

مضاف بر این، در این فصل نسبت نیایش، اراده و آثار نیایش و صحت و سقم آن نیز مورد توجه قرار گرفته است. ناگفته نماند که در لابه‌لای مباحث، نظرات فیلسوفان یونان قدیم نیز به چشم می‌خورد. این فصل در بخش‌های ذیل ارایه شده است: مفهوم فلسفی نیایش، اعتقادات فیلسوفان به نیایش و نیایش دل‌خواه ایشان.

فصل پنجم، این کتاب درباره "نیایش در تجارب شخصیت‌های بزرگ دینی" است. بخش اول این فصل، به تمایز میان نیایش و قربانی اختصاص یافته است و در ادامه نیایش در نظرگاه دین‌مداران، عارفان و صاحب‌نظران حوزه مطالعات دین مورد توجه قرار گرفته است؛ نیایش شخصیت‌های بزرگی چون فلوپین، ژوستین شهید، کلمنت اسکندرانی، آگوستین، مولوی، ترزا، پولس، توماس آکویناس و... البته در این فصل، وقتی از شخصیت‌های دینی سخن به میان می‌آید، اشاره به سنت دینی آنان نیز می‌شود. مؤلف در این بخش سعی کرده از هر سنت دینی نمونه‌هایی را ذکر کند و نظر آن‌ها را مورد توجه و بررسی قرار دهد.

مؤلف در این فصل، به بررسی تفصیلی نیایش از دیدگاه افراد پادشده و سایر بزرگان ادیان و عرفان پرداخته و نظرات آن‌ها را تحلیل کرده، حتماً نحوه مواجهه عملی آنان با امر نیایش را نیز آورده است. نویسنده میان نیایش و قربانی، که خود نیز نوعی نیایش است، وجوه متمایز و مشترکی یافته است. از آن جهت که هم در نیایش و هم در قربانی از خودگذشتگی مطرح است، این دو مفهوم به هم نزدیک‌اند. بزرگانی هم چون کلمنت اسکندرانی نیایش را قربانی انسان برای خدا دانسته‌اند.^۵

نویسنده در ادامه با ذکر نمونه‌هایی از نحوه و مدت عبادت بزرگان دین و عرفان، به بررسی این موضوع نزد متولیان ادیان اهتمام ورزیده است؛ محمد ص. و یارانش بخش قابل توجهی

از ساعات شبانه‌روشان را به عبادت و نیایش اختصاص می‌دادند، عیسی ع. تمام شب را در نیایش سپری می‌کرد، کارسینایی شب را در نیایش می‌گذارند و لوثر هر روز سه ساعت به نیایش می‌پرداخت، ایگناتیوس لویولایی روزی هفت ساعت نیایش می‌کرد، برنارد کلایروویکس نیایش را با اشک‌های زلال همراه می‌کرد و...

مؤلف در مواردی به بررسی تفصیلی نظرات برخی از عرفا اقدام کرده است. قدیس ترزا آویلائی و جلال‌الدین رومی از جمله این افراد هستند. نویسنده بخش نسبتاً قابل توجهی از کتاب (حدوداً پانزده صفحه) را به بررسی نظر ترزا درباره نیایش اختصاص داده است.

ترزا در آثار خود درباره نیایش بسیار سخن گفته است. او در کتاب زندگی‌نامه خودنوشت (که بخش عمده آن به این موضوع اختصاص دارد) نیایش را به آبیاری باغ تشبیه کرده و از چهار روش آبیاری و به تبع از آن از چهار روش نیایش یاد کرده است:

۱- آبیاری با بهره‌گیری از قدرت بازوان و کشیدن آب از چاه؛

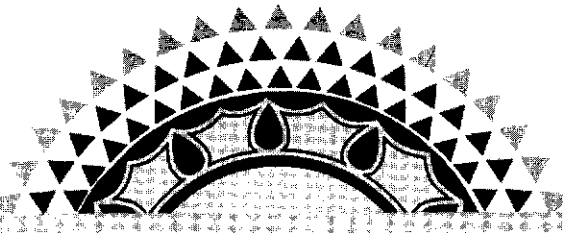
PRAYER

A Study in the History and Psychology of Religion

'A classical study' - Hans Küng

FRIEDRICH HEILER

۲- روش آبیاری با بهره‌گیری از چرخ چاه؛
۳- روش آبیاری باغ با استفاده از جویباری جاری در باغ؛
۴- روش آبیاری باغ با بهره‌گیری از بارش باران.

به تناسب این چهار روش، نیایش نیز چنین تقسیم می‌شود:

۱- نیایش ذهنی^۱ (مراقبه)؛ ۲- نیایش ذکر^۲؛
۳- نیایش سکوت^۳؛ ۴- نیایش وصال^۴.

مؤلف علاوه بر نکات ذکرشده و به طور نسبتاً مفصل به بررسی نیایش در ادیان مختلف و حیان و بعضاً غیروحیانی پرداخته و از دین‌های اسلام، مسیحیت (نسبتاً بیشتر)، یهودیت و دین زرتشت شواهد بسیاری آورده است.

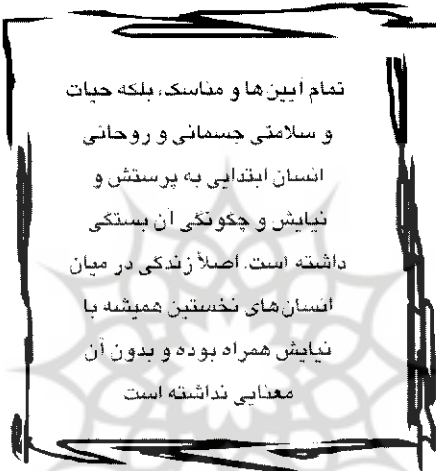
فصل ششم به بررسی ویژگی‌های عمومی عرفان و ادیان حیاتی اختصاص یافته است. این فصل تطبیق بسیار جامع و مفیدی است میان انگاره‌های مطرح در عرفان و دین؛ به عنوان مثال، انگاره خدا در عرفان و ادیان و حیان به طور تطبیقی مورد مطالعه قرار گرفته است^۵.

علاوه بر مفهوم خدا، مفاهیمی از قبیل گناه و نجات، امید و اصالت وحدت نیز مورد توجه نویسنده قرار گرفته و به همان صورت تحلیل شده است.

مؤلف در این فصل به بررسی عمده‌ی نیایش در ادیان و حیان و بعضاً غیروحیانی از قبیل اسلام، یهود، مسیحیت (البته بیشتر از بقیه) و زرتشتی، پرداخته است. مضاف بر این که در این فصل، تجارب عرفانی نیز مورد توجه قرار گرفته است.

فصل هفتم به طور کامل به بررسی نیایش

در عرفان اختصاص یافته است. در این فصل نقش و هدف نیایش در عرفان، قالب نیایش عرفانی، ماهیت و مفهوم نیایش عرفانی و تمرکز و مراقبه، وجد، نفی نیایش به خاطر خوبی‌های دنیوی، مراحل روان‌شناختی نیایش عرفانی، مفهوم خدا در نیایش عرفانی، رابطه خدا و انسان در نیایش عرفانی، در مسیر نیایش عرفانی (معرفی منابع مربوط به ورود به نیایش عرفانی) از مباحث بعدی این فصل است.

تمام آیین‌ها و مناسک، بلکه حیات و سلامتی جسمانی و روحانی انسان ابتدایی به پرستش و نیایش و چگونگی آن بستگی داشته است. اصلاً زندگی در میان انسان‌های نخستین همیشه با نیایش همراه بوده و بدون آن معنایی نداشته است.

ضمن این که در این فصل، روش‌ها و مکاتب عرفانی و نسبت و نظر آن‌ها با نیایش بررسی شده علاوه بر یادی که از عارفان شده، نظرات و شیوه‌های عبادت آن‌ها نیز آمده است. نظر منابعی چون اوپانیشادها و مکاتب ودانته راجع به نیایش، یوگا و بودایی در این فصل بررسی شده است به علاوه نظرات فلاطون، سوسو، کاترین جنوایی، قدیس ترزا (نیز فصل ششم) توماس آ. کمپیس، سیمون وی و از مکاتب ودانته بنیان‌گذار ادویته و دافنه یعنی شنکر بیشتر از

دیگران خودنمایی می‌کند.

فصل هشتم به بررسی اصناف نیایش‌های عرفانی در ادیان و مکاتب مختلف مربوط است.

فصل نهم موضوع نیایش در ادیان و حیان را بررسی کرده است و فصل دهم به نیایش شاعران و هنرمندان برجسته اختصاص یافته است.

فصل یازدهم نیایش در عبادت عام موضوع این فصل است که بخش قابل توجهی از صفحات کتاب را به خود اختصاص داده است، در این بخش نیایش عام در ادیان یهود و مسیحیت مطرح شده و اصطلاحات مربوط به آنها در طول تاریخ مورد بررسی قرار گرفته است.

به علاوه تطورات مربوط به نیایش از قبیل انتقال نیایش از حالت آزاد به نیایش‌های رسمی و ثابت و تحلیل محتوای نیایش‌ها از مباحث دیگر این فصل است.

فصل دوازدهم، در این فصل نیایش‌های واجب شخصی در ادیان مزدیسنی، یهود، اسلام و مسیحیت مورد توجه قرار گرفته است.

فصل سیزدهم. به بررسی مبانی نیایش پرداخته است و شخصی بودن خدا به عنوان یکی از این مبانی مورد توجه واقع شده است. در پایان کتاب، کتاب‌شناسی بسیار مفیدی آمده است که به جرأت می‌توان گفت که تمام آثار برجسته مربوط به نیایش را در بر گرفته است هرچند که برخی از آثار نیز در این فهرست قرار نگرفته است از قبیل آثار مهم ترترزا.

با این وجود مطالعه آنها برای خوانندگان و پژوهشگران بسیار مفید خواهد بود. نمایه اشخاص پایان بخش کتاب است که استخراج مطالب را آسان یاب کرده است.

پی‌نوشت‌ها :

۱- Prayer, A study in the History and Psychology of Religion, by Friedrich (U.S.A one world. ۱۹۹۷)

۲ - Heiler Friedrich. ۳ - Prayer, Pxiiv ۴ - Prayer, P۵۹ ۵ - Prayer, P۱۰۶

۶ - Bernard Clarvoux ۷ - prayer, P۱۰۷ ۸ - Loc.cit, P۱۲۹

۹ - Discursive Prayer ۱۰ - Prayer of Recollection ۱۱ - Prayer of Quiet

۱۲ - Prayer of Union ۱۳ - Cf. Prayer PP. ۱۴۵-۱۵۹